

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на рукопис дисертації Тарасюк Ірини Петрівни на тему “Бог і людина у світоглядній традиції українців: на матеріалі народних паремій”, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія

Наукова актуальність окресленої теми дисертаційного дослідження Ірини Тарасюк “Бог і людина у світоглядній традиції українців: на матеріалі народних паремій” зумовлена потребою продовження студій над проблемою пов’язаності духовно-моральних орієнтирів народу із християнським віровченням. У своїй праці авторка визначила наукову проблему, яка до цього часу не була предметом окремого етнологічного дослідження – відображення в народному афористичному мовленні сфери релігійного переживання; оснований на уявленнях про Бога прабатьківських ідеалів, норм і цінностей, що регулюють поведінку людей у господарській діяльності, громадському й сімейному житті. Слід зазначити, що представлена дисертація тісно пов’язана з тематикою наукових досліджень відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України.

На великому обсягові зафіксованих в опублікованих джерелах народних паремій дослідниця розглядає релігійний світогляд українців як неперехідний елемент національної культури, порушує проблеми народної екзистенціальної філософії, осмисленості людського існування, а також розглядає питання зв’язку народної релігійності із християнською канонічною традицією.

Відповідно до поставлених завдань Ірина Тарасюк логічно структурувала роботу, акцентуючи головні смисли народної релігійності українців. Чітка і продумана структура дала можливість якнайповніше реконструювати основні складові народно-християнського світобачення українців та його засадничу роль у формуванні поведінкових норм у різних сферах буття.

Робота складається зі вступу, трьох розгалужених розділів, загальних висновків, літератури та додатків. У кінці кожного розділу і підрозділу подано

короткі обґрунтовані висновки, які є коректними й впливають із поставлених мети і завдань. Список використаних джерел та літератури складений відповідно до сучасних бібліографічних вимог (263 позиції). Основний текст доповнюють додатки, що становлять собою матеріали польових досліджень авторки (с. 259–277).

Джерельною базою дослідження І. Тарасюк стали пареміографічні праці другої пол. XIX – XX ст., зокрема збірки М. Номиса, І. Франка, В. Плав'юка. В основі дисертації лежать також зібрані авторкою матеріали власних польових обстежень у 2007–2010 рр. та матеріали архіву Інституту народознавства НАН України. Як допоміжний та додатковий матеріал при розгляді народних релігійних уявлень використано фольклорні твори інших жанрів.

Авторка добре орієнтується в матеріалі, вільно володіє темою, її теоретичними основами, вміло синтезує теорію з практичним аналізом пареміологічного матеріалу. До роботи залучено наукові розвідки українських народознавців XIX – XX ст., які нагромадили багатий фактичний матеріал з народної релігійної проблематики. Для розкриття теми у дослідженні використано теоретичні студії етнології кінця XIX – XX ст., присвячені проблемам світогляду народу, рис національно-психічної структури етносу, духовності – праці М. Костомарова, В. Антоновича, І. Нечуя-Левицького, Д. Чижевського, Я. Яреми, І. Мірчука, В. Янева, С. Ярмуся, О. Кульчицького, М. Шлемкевича, Є. Онацького та ін.

У коло аналізу паремійного матеріалу як вербального способу релігійного самовияву нації включено також фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі пареміології, етнолінгвістики, філософії, психології релігії, релігієзнавства, богослов'я, етики, педагогіки, культурології. Дисертантка спирається і на публікації учених, які висвітлюють питання виявів релігійності в українській філософській думці, ролі релігії і церкви в історії України та її культурі, національно-християнських ідеалів, християнської моралі.

У розділі “Уявлення про Бога у народних приповідках” (с. 46–145), що складається з шести підрозділів, розлого висвітлено народні інтерпретації таких

концептів як “Бог-творець, -законодавець моралі, -абсолютне добро і милосердя”, “Божий дар”, проаналізовано народні уявлення про Божу всюдисутність, абсолютну мудрість та постійну опіку над людьми. Авторка також акцентує увагу на такому провідному ідейно-тематичному мотиві українських приповідок, як “Божа воля, провидіння і всемогутня сила”, висвітлює народну філософію смерті як “дороги до Бога”, розглядає традиційні уявлення українців про Бога як найвищого суддю та абсолютну справедливість у народних пареміях, поняття страху Божого та Божої кари у народній свідомості.

До складу розділу “Релігійно-світоглядні основи повсякденної життєдіяльності українців” (с. 146–232) входить п’ять підрозділів. Дослідниця описала та проаналізувала народну інтерпретацію релігійної категорії “надія” у приповідках, розкрила специфіку відображення в народних пареміях надії на Бога як способу позитивного виходу з кризових ситуацій. У розділі розглянуто також спонтанно використовувані людьми у різних емоційних станах апелятивні звороти релігійного змісту, у яких проявляються й релігійні почуття народу, особливості традиційної емоційної культури українців.

Авторка висвітлює народну релігійну “філософію вдячності”, відображену в щоденному живому народному мовленні; розкриває особливості закарбованого у приказках і прислів’ях народного богослов’я людської праці, що ґрунтується на вірі в залежність результатів праці людини від волі Творця, Його сприяння. Проаналізовано також використовувані у ситуації прийому гостей словесні формули, які віддзеркалюють особливості світосприйняття, вироблені у процесі асиміляції ментальних особливостей наших предків і християнської науки. Наголошено на тому, що більшості таких етикетних висловів властивий побажальний характер і релігійний зміст.

На основі зібраного власного матеріалу, опублікованих джерел І. Тарасюк вдалося представити паремійну творчість українців як своєрідну усну традицію фіксування атрибутів Бога, з’ясувати особливості засвоєння українським народом християнського вчення, розуміння етики християнства. Водночас

виокремлено й відголоски давніх, дохристиянських уявлень про Бога, які репрезентовані у тих чи інших пареміях. У роботі здійснено екскурс в минуле щодо християнських релігійних уявлень з покликами на середньовічні джерела; акцентовано на тому, що паремії є важливим матеріалом для реконструкції народного релігійного світогляду. З'ясовано, чим зумовлені деякі релігійні уявлення українців, на приповідковому порівняльному матеріалі вказано на певні спільні і відмінні риси у світоглядній традиції українців, поляків і росіян, виявлено цікаві розбіжності в наявності тих чи інших ідейно-тематичних мотивів.

І. Тарасюк розкриває етимологію, значення, смислове навантаження тої чи іншої паремії, з'ясовує джерела виникнення висловів, виокремлює серед них біблійні афоризми, що побутують в живому народному мовленні і відповідають світогляду народу, його життєвій філософії. Цінним є те, що в роботі на основі приказок і прислів'їв проведено паралелі, аналогії між народною філософською традицією та “філософією серця”, “філософією вдячності” у творах українських мислителів (П. Юркевича, Г. Сковороди).

Авторка використала наукові напрацювання у польській етнолінгвістиці для виокремлення семантичних своєрідностей українських окличних зворотів релігійного змісту, через які простежуються особливості емоційної культури народу. Так, наприклад, встановлено, що в українському народному мовленні вигук “Боже!”, на відміну від польського, супроводжує і виражає не тільки негативні емоційні стани (переляк, розпач), але й радість, захоплення. У збірках народних приповідок, пісень, оповідей дослідниця виявила великий пласт релігійних вокативів із жартівливим забарвленням, чітким розлогим народним гумором, дотепом.

Базуючись на аналізі висловів побожності, дисертантка робить цікаві узагальнення про український вітаїзм як естетичну систему в українському світогляді, про механізм збереження психічного здоров'я та рівноваги духу особи і цілого народу, намагається з'ясувати ті умови, які сприяють появі релігійності, ті сфери людської психіки, де закладені основи релігійного самовияву. Акцентовано погляд про високу гуманність, здорові життєві основи народної

моралі, враховано, що її підґрунтям є не лише християнські переконання, а й сила суспільної думки.

Подаючи власні записи міркувань сучасних респондентів, дисертантка простежує часові зміни, а також сталість народних трактувань тих чи інших релігійних понять; ту чи іншу тезу підтверджує кількома прикладами вербальних мислеформ. Приповідковий матеріал вдало підсилений даними з народнопісенної творчості, народних оповідей, художньої літератури. На прикладах з різдвяної та великодньої обрядовості проілюстровано властиве для української мовленнєвої культури поєднання молитов і подяк, що проявляється у славослів'ї.

Авторка спростовує низку положень дослідників минулих століть, дискутує з сучасними авторами щодо походження, смислового навантаження приповідок і народних молитов, свої аргументи підкріплює власним польовим матеріалом та його скрупульозним аналізом. Вартісним у роботі є те, що дисертантка, досліджуючи дію релігійного чинника на формування народного світосприйняття, намагається показати філософію життя українців, частково знищену більшовицьким режимом. Дослідниця розглядає усномовний феномен як форму й засіб передачі духовних цінностей від покоління до покоління і від народу до народу.

Висновки, які зробила Ірина Тарасюк, є обґрунтованими, цілком кореспондуються із метою та завданнями дисертації, заявленими у вступі. Загалом дисертаційне дослідження Ірини Тарасюк справляє позитивне враження докладної, сучасної, ґрунтовної та завершеної праці. Проте при ознайомленні із роботою виникли й певні зауваження, як-от:

1. Робота мала б значно вищий науковий рівень, якби авторці вдалося залучити ширший порівняльний матеріал сусідів українців, зокрема білорусів, словаків чи румунів, адже польський та російський порівняльний матеріал переважають у роботі.

2. У народній світоглядній традиції українців Бог протиставляється чорту, про що у дисертації згадано на стор. 27, 38, 43, 61, 68, 98, 109, 110, 115, 130,

144, 193-194. Цю тему протистояння можна було б винести в окремий підрозділ.

3. Можливо, варто було б хоч коротко згадати відображення стосунків Бога і людини в інших ділянках традиційної культури, жанрах фольклору тощо.

Загалом праця є суттєвим внеском у вивчення світоглядних традицій українців і відповідає вимогам, які ставляться для кандидатських дисертацій. Основні положення дисертації вичерпно викладено у тексті автореферату.

Все це дає усі підстави твердити, що дисертація “Бог і людина у світоглядній традиції українців (на матеріалі народних паремій)” є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке виконане з дотриманням вимог п. 11, 12, 13 постанови Кабінету Міністрів України № 567 “Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів” від 24 липня 2013 р., зі змінами, а її авторка Тарасюк Ірина Петрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
директор Комунального закладу
Львівської обласної ради
“Львівський історичний музей”

Р. П. Чмелик

Підпис засвідчено

Львівський історичний музей
м. Львів, пл. Ринок, 6
тел.: (032) 235-83-34, 297-40-00